

Mindaz, amit évszázadokon át alkotott az ember, itt van

„Tizenöt éven át nem láttam a földet és az embereket, mégis teljes életet éltem, mindenütt jártam, asszonyokat szerettem, láttam erdőket, folyókat, városokat, az egész világot láttam és izleltem. És bejártam magamat, lelkem legmélyebb zugait, gyilkoltam és bűnhődtem, hittem Istenben, és megtagadtam, mint anyámat, apámat, és újra visszatértem hozzájuk, megtisztulva. Mindaz, amit évszázadokon át alkotott az ember, itt van, a fejemben. Én ezt a tizenöt évet nem adnám semmiért.”¹ Az utóbbi évtizedek egyik legemlékezetesebb, budapesti stúdiósínházi előadásának jelenetében a halálbüntetés–börtönbüntetés kérdésében vitakozók egyike, huszonöt éves korában fogadásból börtönbe vonul 15 évre, és szenvedélyesen próbál meggyőzni arról, hogy a sok-sok, világtól elzárta töltött esztendő alatt ő bizony bejárta a Földet, sok-sok mindent tapasztalt, tehát élt, méghozzá a kitűnő könyveknek köszönhetően, amelyeknek olvasásával elütötte az egyébként igencsak nehezen múló időt. Nem véletlenül jutottak eszembe ezek a gondolatok az időutazásra invitáló, impozáns kiadványt lapozgatva, hiszen mindaz, amit évszázadokon át alkotott az ember, ha képletesen is, de itt van a szemem előtt.

450 éves fennállását méltó módon ünnepli az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára az igényes kivitelű, magyar–angol nyelvű kötettel, amellyel emléket állít a nagy elődöknek, ugyanakkor bepillantást enged ennek a gazdag gyűjteménynek a kincseibe. Szögi László – aki 1995-től a könyvtár főigazgatója – a kötet első felében rövid történeti áttekintést ad az intézményről, Knapp Éva főtanácsos pedig a második részben a könyvtár törzsgyűjteményeit mutatja be.

Szögi László öt nagy korszakra bontja a nagy múltú intézmény történetét. Minden időszakot az adott éveknek – a könyvtár szempontjából meghatározó – személyisége portréjával vezet be. Az adatokkal ellátott történeti leírások lényegre törőek, s az azokat kísérő szemléltető anyagok is rendkívül sok, az összképet még teljesebbé formáló–árnyaló információt hordoznak.

A kötetet felütve az olvasót rögtön Oláh Miklós esztergomi érsek portréja köszönti, aki a nagyszombati jezsuita kollégium könyvtárának alapítója is volt. A jezsuita rend 1561-ben telepedett meg Magyarországon, és ez egyben az Egyetemi Könyvtár ősének alapítási ideje is. A rend következő évtizedekbeli hányatott sorsa a gyűjteményre is rányomta bélyegét, s az igazából a nagyszombati egyetem 1635-ös alapítását követően indult fejlődésnek. Ez főként mennyiségi változást jelentett, hiszen tartalmát tekintve addig is egyedi volt a gyűjtemény. 1690-ben már az ország legjelentősebb könyvtárának számított több mint ötezer kötettel, a legkülönbefélőbb tudományágak legmodernebb irodalmával. A jezsuita rend 1773-as feloszlásával az egyetem és könyvtára állami intézménnyé vált. Az első részt kísérő – tartalmában is – színes illusztrációs anyagban vethetünk egy pillantást az intézmény 1561-es alapítólevelére, a könyvtár első, kéziratos katalógusának egy lapjára, az első nyomtatott katalógus címlapjára 1690-ből, sőt a nagyszombati egyetem

épületének fotóiban is gyönyörködhetünk, de ha kíváncsiak vagyunk, milyen lehetett Nagyszombat látképe a XVII. században, nos, akkor sem csalódunk.

A következő nagy korszak 1778 és 1874 közé tehető. Mária Terézia 1777-ben Budára költöztette az egyetemet, és még ebben az esztendőben a könyvtár első őrét Pray György jezsuita szerzetest, történetírót nevezte ki. Az ő vezetése alatt költözött a könyvtár Budáról Pestre, ő jelentette meg a gyűjtemény háromezer, ritkaságnak számító kötetének bibliográfiai leírását. 1779-ben készült el a könyvtár első ismert szervezeti szabályzata. 1780 óta köteles példány joggal bírt az Egyetemi Könyvtár, sőt egy ideig a nemzeti könyvtár szerepét is betöltötte. A könyvtár fejlődése a XIX. század első felében ugyan akadozott, de a szabadságharcot közvetlenül megelőző évekre az állomány már 70 ezer kötetesre nőtt. Ebben az időszakban Toldy Ferenc töltötte be az igazgatói posztot, méghozzá nagy tervekkel érkezve, s ezek eredménye az 1860-as évekre 150 ezres állomány, évi 35 ezres olvasóforgalom, s egy nemzetközileg is elismert tudományos könyvtár lett. Kik fordultak meg akkoriban e könyvtár falai között? A vendégkönyvi bejegyzések között a királyi családot éppúgy megtalálhatjuk, mint később Bolyai Jánosét. Hogy mennyire élő volt a könyvtár, az is mutatja, hogy 1846-ban az egyetemisták levélben kérték Toldytól, hogy a könyvtár a tanítási szünnapok alatt is tartson nyitva.² Álljon itt egy korabeli szubjektív beszámoló a könyvtárról az akkoriban diákoskodó Vámbéry Ármin tollából, aki imigyen ír: „Az egyetemi könyvtár! Kedves otthonom volt... Olvasótermének kellemesen langyos melegében kétszeres örömmel szedtem magamba a tudományokat... én rendszeren az elsők közt voltam, kik elfoglalták helyüket az olvasó asztalnál...” (212. p.) Nemcsak az olvasók, hanem a munkatársak között is találunk neves személyiségeket, az olvasók – maga Vámbéry is – találkozhattak itt többek között Garay János költővel, újságíróval, aki ebben az időben az Egyetemi Könyvtárban dolgozott.

A következő nagy korszakot az 1875 és 1944 közötti évek jelentik, ekkoriban olyan neveket találunk a könyvtár vezetői között, mint Színnyei József vagy Ferenczi Zoltán. Az új neoreneszánsz könyvtárpalota felépítése erre az időszakra esett. Az ország és a főváros első nagy nyilvános könyvtára a kiegyezés után már nem kapott köteles példányokat, de nagy előrelépést jelentett, hogy megkezdődött az – egyébként 1995-ig vezetett – alapkatalógus elkészítése. A dualizmus első fele virágzó periódust jelentett a könyvtár történetében. Az Egyetemi Könyvtár az 1870-es évek közepén a *Borsszem Jankó* című satirikus lap szerzőit is megihlette, több humoros írás is megjelent az Egyetemi Könyvtárról. Az 1870-es évek prominens látogatói között megemlíthetjük Ferenc József császárt, illetve a szultán döntése nyomán 36 középkori kódexet visszaszolgáltató török küldöttséget is. Az I. világháború idején számos gonddal kellett megküzdenie az intézménynek. Égetővé vált a bővítés kérdése; az általános gyűjtőkör fenntartását már nem tették lehetővé a beszerzési keretek, s a megnövekedett olvasói igényeket is egyre kevésbé volt képes kielégíteni az intézmény. A két háború közti időszak aztán némi átmeneti javulást hozott a könyvtár életében, amelyet azonban megakasztott a II. világháború.

Az ostrom során a könyvtár szerencsésen megmenekült a nagyobb pusztulástól. 1945-től egyetlen személy, Mátrai László töltötte be a főigazgatói posztot 35 éven át. Igazgatása alatt vezette be az ETO-t a könyvtár, amely ekkor már ismét részesült a köteles példányokból; a gyűjtőkör szűkült, a humán tudományok egy részének

lett az alapkönyvtára, ugyanakkor tudományos műhelyként is működött. Sokaknak jelentett menedéket ebben az időben, az 1950-es években Bibó István is a munkatársa volt. A '80-as évekhez köthető az épület rekonstrukciója, 1994-hez pedig az első integrált könyvtári rendszer megvásárlása. Tanulságos ennek a rendszerváltásig tartó, félévszázados korszaknak a bemutatását kísérő illusztrációs anyag tanulmányozása. Utóbbi meglehetősen széles spektrumú: a könyvtár életéből, vidám farsangi ünnepségekből vett pillanatképek fekete-fehér fotóitól egészen a munkatársak krumpli- és hagymaigénylése ügyében eljáró hivatalos burgonyafelelős ki-nevezését tartalmazó hivatalos iratig terjedően.

A rendszerváltozást követően a XXI. századi technikai követelményeknek való megfelelés volt a legnagyobb kihívás, a retrospektív konverzió, a digitalizálás megkezdése, a csökkenő anyagi források szorításában lépést tartani a tudományos fejlődéssel, a változó olvasói igényeknek megfelelő, korszerű szolgáltatásokat nyújtó könyvtár kialakításával. Szögi László vezetése alatt az is fontos céllá vált, hogy a könyvtár a hazai és nemzetközi tudományos kutatás képviselőinél szélesebb körben, a nagyközönséggel is megismertesse kincseit különféle kiállítások keretében.

Az Egyetemi Könyvtár sokrétű állományának áttekintésével folytatódik a kötet második fele. Knapp Éva végigkalauzol a törzsgyűjteményeken; természetesen lehetetlen mindent bemutatni, de a legértékesebb, legérdekesebb dokumentumok jó érzékű kiragadásával olyan ízelítőt kapunk, hogy megérezzük ennek a könyvtárnak a nagyságát, jelentőségét. A gazdag illusztrációs anyagot kísérő képaláírások nem csupán az adott dokumentumra vonatkozó alapadatokat tartalmazzák, attól jóval többet adnak az olvasónak, hiszen számos érdekességgel, művelődéstörténeti adalékkal is szolgálnak.

A *Kódextár* különféle nyelvű kódexeket, köztük korvinákat és mintegy négyszáz latin nyelvű kódextöredéket őriz. Ezekből a kincsekből közel húsz oldalon át kapunk ízelítőt színes fotók és informatív képaláírások segítségével. Betekintést nyerünk hazánk harmadik legjelentősebb *Ősnyomtatvány-gyűjteményébe* is, amely 1051 művet tartalmaz. Az *Újkori kéziratok, egyleveles metszetek és térképek* fejezetben a szerző többek közt kiemeli Káldi György Biblia-fordítását és Pray György kéziratoss forrásgyűjteményét, bemutatja a céhlevelek gyűjteményét is, valamint a kéziratoss térképek közül olyan érdekességekre hívja fel a figyelmet, mint az az 1767-es színezett térképra, amely a jezsuiták perui missziós területét ábrázolja. A *Régi Magyar Könyvtár – Régi Magyar Nyomtatványok* című fejezet a könyvtár hungaricum nyomtatványait tárgyalja, ezek között több országos unikum is található. Az *Antikva gyűjteményt* XVI. századi nyomtatványok alkotják, még hozzá 7481 kötetben 10330 önálló mű³. A nevezetes tulajdonosi bejegyzéseket őrző XVI. századi nyomtatványok között találjuk többek között a Nádasdy-család könyvtárából azt a Bibliát, amelyben Philipp Melanchthon autográf bejegyzése olvasható. A *XVII. századi nyomtatványok – Barokk gyűjteményében* éppúgy rábukkanhatunk a korabeli színezett Stonehenge-ábrázolásra, mint az egzotikus papayára, utóbbi a Kína iránt rendkívüli módon érdeklődő Athanasius Kircher munkájában megörökítve⁴. Az *1800 előtt indult időszak kiadványok* gyűjteménye is gazdag, hiszen a XIX. század előtt megjelent folyóiratokból mintegy négyszáz került be az állományba, ezekből közel ötven Magyarországon jelent meg. Az angol, német tudományos folyóiratok mellett például a *Magyar Hírmondó* vagy *A magyar játékszín* is képviselteti itt magát. A *Modern gyűjtemény* több százezer, 1800 után kiadott

nyomtatványból áll, ritka vagy különösen értékes magyar és nem hungaricum nyomtatványokból egyaránt, köztük Széchenyi Istvántól a *Balatoni gőzhajózás* 1846. évi, vagy Ady Endrétől *Az Illés szekerén* első kiadása, utóbbi 1909-ből.

A kötet végén található *Függelék* a könyvtár vezetőinek, főigazgatóinak felsorolását tartalmazza a kezdetektől napjainkig. Végül tartalomjegyzék zárja az igényes kivitelű, fekete-fehér és színes – a szöveghez azzal hasonló súllyal illeszkedő – illusztrációs anyaggal ellátott, informatív képalírásokban bővelkedő, két nyelvű kiadványt. Tartalmát, jellegét tekintve is rendkívül színes az illusztrációs anyag, hiszen az állomány egyes darabjainak bemutatása mellett korabeli könyvtári formanyomtatványokat, épületábrázolásokat, városi látképeket, neves személyiségek portréit, szabályzatokat, levelezéseket éppúgy találunk benne, mint a könyvtár életének jellegzetes pillanatképeit. Elolvashatjuk, hogy 1848-ban az olvasótermi szabályok miként írták le a nyitva tartást, a könyvtárban ajánlatos viselkedést, hogyan hívták fel a figyelmet a dokumentumok használatának módjára vonatkozó tudnivalókra, illetve az esetleges károkozással kapcsolatos teendőkre. Ízelítőként, érdekességként egy elgondolkodtató részlet: „*Hasonlóképp megengedtetik, hogy azon egy nap egymás után több különböző munkák is kiszolgáltassanak valamely olvasónak. Ha mindazonáltal a kívánatok tökéletes tervtelenséget és pusztá kapkodást árulnának el, a könyvtártiszt fel van jogosítva vagy alkalmas utasítást adni, vagy az ily követeléseket vissza is igazítani.*” (23. p.)

A kötet a szakmának „kötelező” irodalom, ám a könyvtárosok, kutatók mellett a nem szakmabeli, de könyvszerető embereknek is rendkívül érdekes lehet. Szakszerű, ugyanakkor élvezetes, tartalmas, sok-sok felfedeznivalót kínáló olvasmány, amely mindenképpen arra sarkallja olvasóját, hogy ha eddig még nem tette, látogasson el az Egyetemi Könyvtárba, vagy ha már járt ott, hát mihamarabb térjen vissza.

(Knapp Éva–Szögi László: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára. University Library of Eötvös Loránd University. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, 2012. 224 p.)

JEGYZETEK

- 1 Csehov-Kiss Csaba: De mi lett a nővel? Szövegkönyv (Színház, 1998. február)
http://szinhaz.net/index.php?option=com_docman&Itemid=14&limitstart=140
- 2 Az 1848. évi olvasótermi szabályzat tanúsága szerint hétfő, vasárnap és egyéb ünnepnapok kivételével a könyvtár naponta de. 9-től 12-ig és du. 2-től 4-ig tartott nyitva.
- 3 Előfordult, hogy az egykori tulajdonosok több, önálló nyomtatványként megjelent művet sajátos szempontok alapján egy köteté köttettek.
- 4 E gyűjteményekről bővebben lásd: Knapp Éva: XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok a budapesti Egyetemi Könyvtárban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 4. sz. 48–52. p.

Tóth Andrea